

УДК 338.439:006.83

СИСТЕМА ЗАХИСТУ В КОНТЕКСТІ ВИСОКИХ ЦІН НА ПРОДОВОЛЬСТВО: РОЗРОБКА Й РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМ ПРОДОВОЛЬЧОГО ПОСТАЧАННЯ

Резнікова О.С.

*Південна філія Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Кримський агротехнологічний університет», м. Сімферополь, Україна*

E-mail: emichenko@mail.ru

У роботі виявлені особливості й закономірності які впливають на формування й характер попиту населення на молоко й молочну продукцію. Обґрунтовано методичний підхід щодо встановлення величини споживчого попиту на молоко й молочні продукти населення міської й сільської місцевості (з урахуванням специфіки споживання кожної групи населення), який дозволяє визначити загальну потребу населення в молочних продуктах.

Ключові слова: мінливості цін, продовольство, системи безпеки, споживчий попит, забезпечення продовольчої безпеки.

Постановка проблеми.

Мінливість цін – це не єдина проблема; крім цього у багатьох виробників немає доступу до дешевих і дієвих інструментів зниження ризику, які дозволяють подолати нестабільність виробництва. Недосконалість страхування змушує сільгоспвиробників обирати малоризикові стратегії виробництва, або диверсифікувати господарську діяльність, віддаляючись від заняття сільським господарством. Це обмеження стримує потенційні можливості інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та впровадження прогресивної агротехніки. Один з напрямів концептуального підходу щодо розвитку агропродовольчих ринків торкається проблеми забезпечення доступу до продовольства. У зв'язку з чим громадян, найбільш уразливих до стрибків цін на продовольство, необхідно захистити від падіння їх купівельної спроможності. Системи безпеки та соціального захисту можуть запобігти і скоротити недоїдання і незбалансоване харчування.

Аналіз останніх досліджень. Потрібно відзначити, що питаннями теорії та практики саме на це вказувалося у працях українських вчених економістів аграрієв – Андрійчука В.Г. [1], Власова В.І. [2], Галушко В.П. [3], Кваші С.М. [4], Месель-Веселяк В.Я. [5], Саблук П.Т. [5], Шпичака О.М. [6] та ін.

Метою дослідження є обґрунтування методики встановлення величини споживчого попиту на молоко й молочні продукти населенням міської й сільської місцевості (з урахуванням специфіки споживання кожної групи населення), що дозволяє з достатнім ступенем точності визначити загальну потребу населення в молочних продуктах.

Основні результати дослідження. Система безпеки – це загальний термін, який використовується для різних типів програм, покликаних допомогти уразливим групам населення. До них належать програми розподілу продовольства, програми грошових трансфертів, забезпечення зайнятості населення тощо.

Грошові трансферти включають розподіл готівкових грошей і грошових ваучерів. Вони можуть не обмежуватися ніякими умовами або залежати від участі в програмах охорони здоров'я, освіти чи громадських робіт. Грошові трансферти доцільні в тих випадках, коли ринки продовольства функціонують і коли метою вжитих заходів є підвищення спроможності населення купувати продукти харчування.

Необмежені грошові трансферти дозволяють домогосподарствам ухвалювати рішення про цілі витрачання готівки на: продукти харчування, непродовольчі товари першої необхідності або інвестиційні потреби. Такі заходи можуть також сприяти розвитку місцевих ринків продовольчих та інших товарів за рахунок створення більш ефективних стимулів для приватного бізнесу до використання більш стабільних каналів збуту, що забезпечують більший обіг.

Однак в умовах швидкого зростання цін на продовольство величину трансфертів доведеться коригувати, щоб підтримувати купівельну спроможність, а це може ускладнювати бюджетне планування.

У рамках програм продовольчого постачання здійснюється постачання продуктів харчування безпосередньо окремим особам або домогосподарствам. Такі програми найбільш доцільні в тих випадках, коли продовольчі ринки функціонують незадовільно, і тому грошові трансферти чи інші форми підтримки доходів менш ефективні.

Наприклад, надання грошових або продовольчих ваучерів у регіонах, де продукти харчування малодоступні, може призвести до підриву місцевих ринків та зростання цін. У таких умовах необхідна пряма продовольча допомога або програми «Продовольство в обмін на роботу», які представляють собою основний варіант соціального захисту, запроваджений Всесвітньою продовольчою програмою.

Реалізація інших видів програм прямого розподілу продовольства потрібна в тих випадках, коли окремі члени домогосподарства особливо уразливі до продовольчої незабезпеченості. За таких обставин може знадобитися організація шкільних сніданків або додаткового харчування.

Сама ідея системи захисту в контексті високих цін на продовольство може бути концептуально простою, але формулювання, розробка й реалізація такої програми є досить складною. Існує багато різних можливостей, проте жодна конкретна модель програми не є за своєю суттю кращою за інших. Кожна конкретна модель програми буде залежати від місцевих цілей і умов, а багато систем захисту поєднують у собі елементи всіх наведених вище варіантів.

Потенційний попит на продовольство служить вихідною точкою прогнозування тенденцій розвитку ринку агропродовольчих товарів та розробки коротко-, середньо- і довгострокових прогнозів. У цій ситуації виробникам агропродовольчої продукції необхідно прогнозувати динаміку споживання продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції, визначати тенденції й можливості розвитку потреб споживачів. Суб'єкти ринкових відносин повинні постійно стежити за динамікою обсягу споживання й альтернативних можливостей розвитку ринкової ситуації, щоб щонайкраще розподіляти наявні

ресурси, вибирати доцільні напрямки своєї діяльності й визначати позиції на ринку.

На основі зібраної первинної маркетингової інформації нами здійснена спроба розробити й обґрунтувати прогноз попиту населення України на продукти харчування. Основним джерелом інформації для розробки моделі потреб слугувало вибіркове обстеження 475 господарств населення. Об'єктом дослідження було споживання молока й молочних продуктів членами домогосподарств, що проживають у міській і сільській місцевості на різних рівнях.

При визначенні загальної потреби населення в молоці й молочних продуктах використані різні економічні методи і прийоми. Так, кореляційно-регресійний аналіз було застосовано для виявлення впливу різних факторів на прогнозований показник, а також з метою його екстраполяції. Трендові моделі використані для короткострокових прогнозів і визначення тенденції розвитку, групування – при сегментації ринку.

У проведених нами дослідженнях прогноз розроблено спочатку на душу населення, а потім – на всю його чисельність з урахуванням специфіки децельних груп населення у відповідний період часу. Даний метод з достатнім ступенем точності дозволив змодельовати попит на молочні продукти і спрогнозувати тенденції на найближчу перспективу.

Як факторні ознаки, що впливають на споживання молока й молочних продуктів, були обрані такі чинники, як: наявні ресурси в розрахунку на 1 члена домогосподарства (X1), частка витрат на молоко й молочні продукти в загальній сумі витрат на продукти харчування (X2), кількість членів домогосподарства (X3), середня ціна 1 л молокопродуктів (X4). Усі дані диференційовані за децельними групами залежно від середнього рівня розташовуваних ресурсів і взяті в динаміку за 2000-2010 рр.

Інформація про наявні ресурси домогосподарства належить до числа основних показників, що характеризують споживання. Наявні ресурси являють собою суму коштів, які має член домогосподарства для забезпечення своїх витрат і створення заощаджень, а також вартість натуральних надходжень продуктів харчування й наданих у натуральному вираженні дотацій і пільг.

Середня ціна 1 л молока й молочних продуктів визначається як відношення грошових витрат на покупку молочної продукції до кількості спожитих молочних продуктів зі врахуванням індексу-дефлятора цін у молочній галузі. При відборі даних доцільно, щоб кожний чинник був представлений не менш як двадцятьма спостереженнями.

У процесі дослідження здійснено 30 спостережень, тобто досліджувалися члени домогосподарства, диференційовані за 10 децельними групами залежно від рівня наявних ресурсів за 2000-2009 рр., що проживають у міській і сільській місцевості. Після відбору даних побудовані тимчасові ряди за кожним фактором. Встановлено лінійний зв'язок між кожною незалежною змінною й результативною ознакою. Після обробки первинної маркетингової інформації отримані наступні багатофакторні моделі попиту населення на молоко й молочні продукти:

а) для міської місцевості:

$$U = 366,2365 + 0,0037X_1 + 1,3106X_2 - 77,8069X_3 - 0,4137X_4;$$

б) для сільської місцевості:

$$U = 519,781 + 0,006X_1 + 11,961X_2 - 116,453X_3 - 37,753X_4.$$

Коефіцієнти парної кореляції свідчать про те, що основним показником, що визначає споживання молока й молочних продуктів, є кількість членів домогосподарства. До другого за значимістю фактора варто віднести наявні ресурси споживача. Значення цього коефіцієнта становлять 9,86 для міської й 0,76 для сільської місцевості.

Коефіцієнти парної кореляції, що визначають зв'язок між попитом на молочну продукцію й середню ціну 1 л даних продуктів, попитом і часткою витрат на молоко й молочні продукти в загальній сумі витрат на продовольство мають значення менше 0,2, тобто зв'язок між споживанням і даними ознаками відносно слабкий. Однак кожний з них значно впливає на характер майбутнього попиту.

Комплексний вплив факторів на споживання оцінено за допомогою коефіцієнта детермінації, що показує частку зміни результативної ознаки під дією факторної ознаки. У нашому випадку він склав 0,93 для міського і 0,88 для сільського населення. Це означає, що перерахованими вище факторами можна пояснити 93% і 88% динаміки споживання молока й молочних продуктів одним членом домогосподарства, відповідно до проживаючих у міській і сільській місцевості. Більш низький коефіцієнт детермінації сільського населення (на 5% нижче в порівнянні з міським) обумовлений тим, що молоко й молочні продукти в сільській місцевості виробляються у більшості особистих селянських господарств.

На другому етапі була проведена сегментація населення на основі групування різних верств за рівнем наявних ресурсів, виходячи із частки кожного у всій сукупності. Нами розглянуто кілька варіантів групування і вибрано той, де коефіцієнт варіації найменший, у нашому випадку він склав 10,7%. Населення було диференційовано на 3 групи, перша – з низьким, друга – із середнім, третя – з високим рівнем наявних ресурсів.

На третьому етапі побудовані трендові моделі за кожною незалежною ознакою для першої, другої й третьої груп міського й сільського населення, що характеризують залежність рівнів ряду від часу. Оскільки залежність від часу може набувати різних форм, то для побудови трендів найчастіше застосовують наступні види функцій: лінійну, гіперболічну, поліноміальну та ін. Вибір найкращого рівняння у випадку, якщо ряд містить нелінійну тенденцію, можна здійснити шляхом перебору основних форм тренду, розрахунку за кожним рівнянням скорегованого коефіцієнта детермінації і вибору рівняння тренду з максимальним значенням цього коефіцієнта.

Перша група міського населення в розрахунку на одного члена домогосподарства має у своєму розпорядженні ресурси в 3,8 рази менші, ніж високозабезпечена третя група. Різниця в диференціації доходу для населення сільської місцевості в порівнянні з міським менше на 13%. Істотно скорочуються

розходження в рівні забезпечення ресурсів у розрахунку на родину в першій групі міського й сільського населення в порівнянні із третьою. Це пов'язане з тим, що кількість членів домогосподарства в сільській місцевості більше, ніж у міській. Для міського й сільського населення в цілому характерна тенденція зниження чисельності населення.

Дані обстеження домогосподарств показали, що витрати на покупку молочних продуктів становлять 10-16% всіх витрат на продукти харчування. Для даного показника характерна тенденція зростання у зв'язку зі збільшенням середньої ціни 1 л молока й молочної продукції. Варіація середньої ціни всередині групи для міського й сільського населення незначна. Однак цей показник у середньому на 6% у міській місцевості вище, ніж у сільській.

Середня ціна 1 л молока й молочних продуктів має тенденцію до зростання. Для сільського населення темп зміни середньої ціни нижче в порівнянні з міським завдяки господарствам населення. Виявлені особливості й закономірності значно впливають на формування й характер майбутнього попиту населення на молоко й молочну продукцію.

На четвертому етапі був розроблений загальний прогноз чисельності населення міської й сільської місцевості. Прогнозування проводилося за аналогічною схемою, тобто був побудований часовий ряд чисельності населення за 10 років, визначена аналітична функція, що з найбільшою точністю описує динаміку зміни тимчасового ряду; на підставі обраної моделі розрахований прогноз чисельності населення.

Отримані дані дозволили зробити висновок про те, що найкращою формою тренда для чисельності населення міської й сільської місцевості є поліноміальна функція другого ступеня. Чисельність населення характеризує тенденція зниження, що збережеться й у майбутньому.

На п'ятому етапі розрахований прогнозований рівень споживання молока й молочних продуктів в Україні на 2015р. Розрахунки показали, що в міській місцевості на одного споживача припадає менше молока й молочних продуктів, ніж у сільській, і ця тенденція має місце серед різних груп населення. Групи міського й сільського населення з низьким рівнем наявних ресурсів споживають 15-17% молока й молочних продуктів, із середнім – 28-36%, з високим – вище 46% сукупного споживання.

Розроблений методичний підхід встановлення величини споживчого попиту на молоко й молочні продукти населенням міської й сільської місцевості (з урахуванням специфіки споживання кожної групи населення) дозволяє з достатнім ступенем точності визначити загальну потребу населення в молочних продуктах.

Висновки.

Прогнози обсягу споживання необхідні не тільки для господарюючих суб'єктів на ринку молока й молочних продуктів, вони можуть бути використані на різних рівнях і сферах управлінської діяльності: при розробці соціальної політики, формуванні розвитку інфраструктури ринку, для визначення динаміки розвитку роздрібної торгівлі, транспорту, охорони здоров'я.

Модельні розрахунки споживання важливі й для Міністерства аграрної політики та продовольства України як необхідний інструмент прогнозування й передбачення розвитку ситуації на ринку сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства.

У даний час проблеми продовольчої безпеки як однієї з найважливіших систем життєзабезпечення набувають досить серйозного значення, поряд із завданнями в області оборонної й загальноекономічної безпеки. Забезпечення продовольчої безпеки стає однією з умов збереження країною свого суверенітету, економічної безпеки й соціальної стабільності. Без власного продовольства всі інші компоненти національної безпеки істотно знецінюються.

Список літератури

1. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2004. – №3. – С. 29-35.
2. Власов В.І. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері / В.І. Власов // Економіка АПК. – 2006. – №3 (532). – С. 75-80.
3. Галушко В.П. Планово-ринкові процеси в економіці АПК розвинутих країн / В.П. Галушко, О.В. Покотило // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 154-158.
4. Кваша С.М. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2009. – №5 (3). – С. 3-9.
5. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика): у 2 т. / Саблук П.Т., Мельник Ю.Ф., Зубець М.В., Месель-Веселяк В.Я. та ін.]. – К.: ІАЕ УААН, 2008. – 650 с.
6. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. - № 2. - С. 150-155.

Поступила в редакцію 01.12.2012 г.

Резникова О.С. Система защиты в контексте высоких цен на продовольствие: разработка и реализация программ продовольственных поставок / О.С. Резникова // Ученые записки ТНУ. Серия: Экономика и управление. – 2012. – Т. 25 (64), № 4. – С. 202-207.

В работе определены особенности и закономерности формирования, характер спроса населения на молоко и молочную продукцию. Обоснован методический подход по определению величины потребительского спроса на молоко и молочные продукты городских и сельских жителей (с учетом специфики потребления каждой группы населения), который позволяет определить общие потребности населения в молочных продуктах.

Ключевые слова: изменчивость цен, продовольствие, системы безопасности, потребительский спрос, обеспечение продовольственной безопасности.

Reznikova O.S. System of protection in a context of the high prices for the foodstuffs: development and realization of programs of food deliveries / O.S. Reznikova // Uchenye zapiski TNU. Series: Economy and management. – 2012. – Vol. 25 (64), № 4. – P. 202-207.

In work features and laws of formation, character of demand of the population on milk and dairy production are determined. The methodical campaign by definition of size of a consumer demand for milk and dairy products city and countrymen (is proved in view of specificity of consumption of each group of the population) which allows to determine the general requirements of the population for dairy products.

Keywords: Changeability of prices, food, systems of safety, consumer demand, providing of food safety.